

**İNSAN-ÇEVRE MÜNASEBETİNE MODERN YAKLAŞIMIN
TEOLOJİK KRİTİĞİ**

Hüseyin Aydın, Nehir Yayınları, Malatya, 2003. 214s.

*Rukiye YILDIZ**

İnsan gözlerini açtığı ilk andan itibaren sadece bedeniyle değil, ruhuyla ve maneviyatıyla da tabiatla iç içedir. Önceleri önemsenmeyen, yaklaşık son iki yüzyılda ortaya çıkan tahribatın insanın maddi manevi hayatını etkilediği düşüncesi günümüzde artık herkes tarafından kabul edilen bir gerçekliktir. Üretim ve tüketimin sınır tanımaması, bilim ve teknolojiyi yönlendiren anlayışın masum görülmesi, tabiatı yok eden modernist anlayışın problem üreten ideolojik yönünün teşhis edilememesi gibi sebepler problemi daha da büyötmektedir. Bu itibarla tanıtımı yapılacak olan eser, insan, Tanrı ve yaratılarına (çevreye) saygılı bir anlayışın önem kazanmasının sadece dindar insanların özel problemi olmadığı, aksine bu problemin çözümü için tüm insanların ortak çaba sarf etmesi gerektiğini makul çözüm önerileri de sunarak açıklayan bir eser olması hasebiyle önemli bir yere sahiptir.

Eser yedi bölümden oluşmaktadır. Önsözde, yazar Tanrı, âlem ve insanın evrendeki yerinin her zaman insanoğlunun düşünce ve inançlarında yer aldığını belirtmektedir. İnsan-evren ilişkisi üzerinde modernist kuramların ve onların uzantılarının etkili olmasıyla beraber ekolojik sorunların oraya çıktığından, dinler arası diyalog çerçevesinde tüm insanların el ele vermesiyle yeni işbirliklerin yapılabilirliğinden bahsetmektedir. Ayrıca gelenek ve modernizmin mukayesesinin yapıldığı çalışmada amacının, çevre krizinin modernist kökenli olduğu ve bunun da kuramsal boyut dikkate alınmadan tam anlamıy-

* SAÜSBE Kelâm Bilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi.

la çözülemeyeceğinin anlaşılmasına bir katkı sağlamak olduğu belirtilmektedir.

Öncelikle insan ile tabiat arasındaki bir benzerliğe vurgu yapılan *giriş kısmında*, insanın mikrokozmoz (alemü's sağır), evrenin ise makrokozmoz (alemü'l kebir) olduğu benzetmesi yapılmaktadır. Bu benzetmenin günümüzde bilim adamları ve İslam âlimlerince de muteber olduğu vurgulanmakta, verilen örneklerle konu, insanın en güzel şekilde (ahsen-i takvim) üzere yaratılması gerçeği üzerinde durulmaktadır. Bugün artık geleneksel tabiat anlayışının bu tahribatı yapmadığı ve doğa-insan münasebetini daha dostça yürüttüğünü belirterek, bu tehlike ile yüzleşmede inançların birbirlerinin birikimlerinden yararlanmaları gerektiği zikredilmektedir. Rönesans sonrası Batı uygarlığındaki zihniyet dönüşümünü anlamanın, modernizm kavramını anlamakla doğru orantılı olduğu vurgulanarak giriş kısmı sonlandırılmaktadır.

Gelenek ve Modernizm başlığıyla sunulan birinci bölüme yazar, ister olumlu ister olumsuz olsun, gündelik yaşamda ve kültürde modaya uygun tutumlara modern denildiği tanımlamasıyla başlamaktadır. Geniş tartışmalara sebep olan modernitenin beş müspet ve beş menfi tarafını anlattıktan sonra, ciddi tahribata yol açtığını belirtilerek, çevreciliğin esasen bir modernite eleştirisi olduğunu söylemektedir. Sonrasında da, içinde yaşadığımız dönemin, “modern”, “modernite” değil, “modernizm” olarak anlaşılmasının daha uygun olduğunu vurgulamaktadır. Modern paradigmanın insan-doğa ilişkisine yönelik sakıncalarını sekiz madde olarak zikrettikten sonra, neticede kâinatın kendi başına ve münhasıran bir değeri olmadığı, insana değer atfetmesi oranında araçsal bir değer öngörülmüş olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir. İslam'ın insandan beklediğinin tabiattaki imkânlar vasıtasıyla kendini geliştirmesi, özetle “yaratandan ötürü yaratılanı sevmesidir.” Yazar, insan tabiat münasebetinde hakların ve yükümlülüklerin açığa çıkarılmasının gerektiğini belirterek de bölümü sona erdirmektedir.

“Hukuk ve Çevre” başlığıyla sunulan ikinci bölüme yazar, insan hayatında hak ve adalet mefhumlarının çok önemli bir yer işgal ettiği ve İslam'ın da birçok veçhesinin yanında esas olarak bir “hukuk” temelini esas aldığından söz eder. Sonrasında kâinattaki yapıların insan için sürekli ilham kaynağı olduğu ve modern teknolojik ürünlerin büyük bir bölümünün doğadaki tasarımların taklidi olduğunu ilginç örnekler ile ispatlamaya çalışmaktadır. Yazar, ayetler ile insanın yeryüzünde emanetçi olduğunu açıklamakla, toprak üzerin-

deki haklarımıza ve toprağın bizim üzerimizdeki haklarına ilişkin yeni bir bakış açısına ihtiyacımız olduğunu belirtmektedir. Canlıların birbirleri ile ve canlı cansız çevreleriyle olan ilişkilerini inceleyen bilimin ekoloji olduğu tanımlamasının ardından, genel dünya görüşümüzün ve algılama biçimimizin tümüyle modern bilimsel rasyonalizmin etkisinde kalarak pragmatist bir tarzda şekillendiğini örneklerle açıklamaktadır.

“Modernist Bilim Anlayışı” başlığı verilen üçüncü bölüme yazar, eleştirilerinin genel anlamda bilime değil, bilime eklenen belli bir dünya görüşüne ve bu zihniyetin şekillendirdiği teknolojiye yönelik olduğunu hatırlatarak başlamaktadır. Profan (Allah inancına karşı saygısız) olan bilimsel kabulün, sırf maddi ihtiyaçların karşılanmasını üstlendiğini ve nihayetinde de doğabilimcinin din ve tanrıyı ortadan kaldırdığını belirtmektedir. Gittikçe dinî bilgilerden daha fazla ayrılmaya başladıkça, insanların dünyanın “şeyler” den meydana geldiğini düşünmeye başladığını söylemektedir. Yazar, bilginin bilimselleşmesi neticesinde başlayan insanın tabiatla savaşının, bilimin endüstrileşmesi ve teknolojinin insana sağladığı güçle birlikte yeni bir veçhe kazanarak insanlığı bir takım tehditlerle yüz yüze getirdiğini açıklamaktadır. Orta çağ Avrupa’sında dinin işlevi ve modernist kuramın bilim anlayışı karşılaştırıldıktan sonra, ilerleme ideolojisi vasıtasıyla en mutlu ve mütekâmil toplumsal hayata ulaşılacağına zannedilmesi ile bilimin insanın yerine geçirilmesi gibi önemli bir yanlışın yapıldığına vurgu yapılmaktadır.

Çevre ve Modernizm başlığı altında ele alınan dördüncü bölümde ise, tabiat üzerindeki hâkimiyetin modernleşme ideolojisi ile birlikte günden güne arttığını, insanın tabiat karşısında kazanılan bütün o “zaferleri” tehdit eden bir “sınırlara dayanma” ile karşı karşıya kaldığı belirtilmektedir. İnsanın çevreyi egemenliği altına almaya çalışmasıyla yeryüzünü tahrip edip, diğer canlıları öldürüp, yeraltı kaynaklarını savunmasızca tükettiğinden söz edilmektedir. Yazar burada bugün artık, olanlardan ders almamız gerektiğini, yeni bir Rönesans ve reformlara ihtiyaç bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu meyanda, Kızılderili bir kabile reisinin Amerika Cumhurbaşkanı Franklin Pierre’e yazdığı mektup ve Fatih sultan Mehmed’in vasiyetinin önemini açıklamaktadır. Yazar, geleneksel ve modern şehirleşme modellerini kıyaslayarak modern kentin insanı ruhi boşluğa attığı, bunun sonucunda insanlığın küresel tehditlerle yüz yüze geldiğini örneklerle açıklamaktadır. Çevreye zarar veren en büyük tehditin sorumsuz üretim anlayışı olduğunu söyleyerek, ihti-

yaç ve huzur gözetmeksizin malların üretildiğini söyleyerek bölümü bitirmektedir.

“Üretim ve Tüketim” başlıklı beşinci bölümde yazar, üretimi, tabii çevrede mevcut olan maddelerin insan ihtiyaçlarını gidermeye elverişli hale getirme faaliyeti olarak tanımlamaktadır. Üretim faaliyetleri için enerji faktörüne olan ihtiyaçtan, üretim alanında bu güne kadar iki büyük devrimin gerçekleştirildiğinden söz etmektedir. Birincisi M.Ö 8000 yıllarında insanın tarımı geliştirmesi, ikincisi de 16.yy’da gerçekleşen endüstri devrimidir. Endüstri devriminde belirleyici özelliğinin insan merkezli düşünce yerine, makine olduğunu örneklerle göstermeye çalışmaktadır. Sanayileşmede ana ilkenin, ülke kaynaklarının israfın ağına düşmeden toplumun gerçek ihtiyaçları doğrultusunda verimli biçimde kullanmak olduğunu vurgulamaktadır. Üretici ve tüketiciler arasında “yapay ihtiyaçlara özendirme” ve “savurganlık” ile sistemin garanti altına alındığının da altını çizen yazar, insanı üretim tutsaklığından kurtarmanın çaresi olarak, değer ölçüsünün eşyadan erdeme, nicelikten niteliğe kaydırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Tüketimi körükleyen şeylerin başında gelen “reklâm” sektöründen İslami kesimin de etkilenip, bir İslam modernizmi ortaya çıkardıklarını söylemektedir. Sonunda da, esasen insanın üretmeden ve tüketmeden yaşamasının mümkün olmadığı vurgulanmak suretiyle İslam’ın “ihtiyaca göre tüketimi” öngördüğünü Kuran’dan ve Hz. Peygamberin hayatından alıntılarla destekleyerek açıklamaktadır.

“Çevre ve İslami Perspektif” başlıklı altıncı bölüme yazar, Kuran’da çevre ile ilgili 500’e yakın ayet bulunduğunu söyleyerek başlamaktadır. İslami perspektifte ne “doğa merkezilik” ne de “insan merkezilik” olduğunu söyleyip, doğa ile modern arasında oldukça bütünleyici bir ilişkinin olduğunu ifade etmektedir. Halifelik misyonuyla çevreyi daha iyiye dönüştürme potansiyelinin sadece insana verildiğini vurgulamaktadır. Yazar kâinatı, akıl sahiplerinin okumasına sunulmuş bir kitap olarak betimlemektedir. Evrende bulunan ekonomik ve kozmik dengenin Allah’ın Vehhab (veren) isminin bir tecellisi olduğu, İslam’ın ağaç ve hayvan sevgisine önem verdiği Hz. Peygamberin hayatından kesitlerle örneklendirilmektedir.

“Ahlak ve Çevre” başlığı ile sunulan yedinci bölümde yazar, insan-çevre ilişkisinden bahsederken, mutlaka insanın sahip olduğu inançların, ahlaki değerlerin ve dünya görüşünün sorgulanması gerektiğini söylemektedir. Kuran’ın tabiat ilişkilerini metafizik temellerle kurarken bu ilişkiyi olumsuz yöne

kanalize edebilecek, israf, fesat, cimrilik ve bencillik hasletleri üzerinde özellikle durduğu, hatırlatılmaktadır.

Sonuç bölümünde ise yazar, yaşanan çevre krizinin modernist kökenli olduğu ve insanlığın esenliğini bir kenara attığı tespitinde bulunmaktadır. İnsanın halifelik görevini ihlal etmemesi için kâinata bütüncül bir anlayışla bakıp, bilim, teknoloji ve makineleşmeye mahkûm olacak bir teslimiyetin terk edilmesi gerektiği tavsiyesi yapılmaktadır. “Çevre teolojisi ve Ahlâkı” olarak müstakil bir bilim dalı olması gerektiği, bu görevin de başta Kelâmçılar olmak üzere, diğer İslam bilimciler tarafından üstlenilmesi ve incelemesi gerektiği vurgulanmaktadır. Eğitimde insana şah damarından daha yakın olan Allah’ın bilgisinin verilmesi ile davranışların kendiliğinden ona göre şekilleneceği söylenmektedir.

Emek mahsulü olan eserin, kelâm ilminin ilgisini son dönemlerde bu tarz yaşadığımız problemlere yöneltmesi yönüyle de önemli olduğunu söyleyebiliriz.